

Sa kuulud mulle

TEKST: KELLY KIPPER | ILLUSTRATSIOONID: SHUTTERSTOCK

Lause „sa oled minu“ võib kõlada romantiliselt Hollywoodi pisarakiskujas, aga kui su elu – mõtted, keha ja maine vara – on päriselt kellegi teise käsutada, on asi ihaldusväärselt suhtest valgusaastate kaugusel.

Iga löök ei jäta sinikat. Eriti kui laskemoonaks on ilusad, ajas õelaks moondunud sõnad ning lõksuks manipulatsioonist punutud võrk. Kui lisaks enesekindlusele langeb röövli ohvriks ka rahakott, võib taastumine olla talumatult raske.

„Kasutan teadlikult sõna „sihtmärk“, mitte „ohver“ – sa võid olla ohver liiklusõnnetuses, see on juhuslik, kuid vägivaldsete tegutseb süsteemselt,“ ütleb MTÜ Emale asutaja **Ann Vool** ning sätib sõrmed pisikeseks püstoliks. „Ta ei tee seda töö ega sõprade seltskonnas, vaid pereliikmetele. Ta teeb seda kindla sihiga.“

Papah, sa kuulud mulle!

Pärast seda, kui Ann lahkus majanduslikult vägivaldsest suhtest, on temast kujunenud teema eestkõneleja. Ent ta isegi teadvustas mõistet alles siis, kui juba sügavalt asja sees oli.

Lugu algas roosiliselt, nagu vägivaldsed suhted sageli ikka. Kohtusid noorem naine ja vanem mees, armusid, ehitasid koos maja ja said kaks last. Idüll ja eemaltvaatajate kadedad pilgud. Seda õhtuteni, mil naine haaras lapsed kaenlasse, sulges magamistoa ukse ning nügis selle ette raske kummuti. Sest öös on asju. Tihti koledaid.

„Ta ei kasutanud minu peal kunagi füüsilist vägivalda, sest tema amet on selline, kus ei tohi olla kriminaalasja küljes,“ räägib Ann ja selgitab: „Vägivaldsed inimesed pole vägivaldsed mitte selle pärast, et nad ei suuda oma emotsioone kontrollida. Nad on vägivaldsed, sest nende mõttemaailmas on sihtmärk karistuse alati ära teeninud. See on mõtlemise küsimus ja vägivaldsete siiralt usub lugu, mida räägib endale ja teistele. Tema on ohver ja sina teenisid selle ära.“

MIS ON MAJANDUSLIK VÄGIVALD?

Füüsilisest ja vaimsest vägivaldast on räägitud palju, kuid kes on nende sõsar, majanduslik vägivald? „Kui võtta inimeselt ära palgaraha või pangakaart, takistada tööl käimist või hariduse omandamist, mis võimaldaks tööl käia, siis see on otsene majanduslik vägivald,“ selgitab Ann. Selle kaudseks vormiks võib pidada olukordi, kus sa ei võta küll teiselt raha käest, kuid näiteks kirjutad ühiselt soetatud kinnisvara enda nimele või langetad kalleid ostuotsuseid kaaslasega konsulteerimata.

Ann märgib, et vaimne ja majanduslik vägivald käivad alati käsikäes – sihtmärki on tarvis töödelda, et ta langeks tasapisi su kontrolli alla. „Asi algab ebaõrdsusest. Kui on kaks võrdset partnerit, kel mõlemal on oma kinnisvara, ühel auto, teisel ka, ja vaieldakse rahaasjade üle, siis see on võrdsete vaidlus. Aga kui üks pool ütleb, et see on minu raha ja mina otsustan, minu maja ja mina ütlen, kuidas asjad käivad, ehk teisel poolel pole võimalust jalga sama tugevalt maha panna, võib seda defineerida vägivallana.“

Risk suureneb, kui sünnivad lapsed. „Sinnani võib-olla ei pane ohumärke tähele,“ lausub Ann, „kui aga tulevad lapsed, asetab see naise automaatselt nõrgemasse positsiooni. Ta on tööturult eemal ning mehe kontrollivajadus võib hakata rohkem välja lööma. Paratamatult peavad tänapäeva naised olema emad, nagu nad ei käiks tööl, ja käima tööl nõnda, nagu nad poleks emad. On okei, kui naine ütleb, et tahab olla kodus ja hoolitseda väikeste laste eest, sest see on raske ja väärtuslik töö. Seda tuleb aga teha targalt, et tagajärjeks poleks olukord, kus oled pensionivaene või lastega tänaval.“

Sageli mõjutabki majanduslik vägivald inimest mitte ainult praegu, vaid ka tulevikus. „Pensioniaegne vaesumine,“ ütleb Ann märksõna. „Kui oled vähem tööl käinud või olnud lastega kodune, on ka pension väiksem.“

Temagi lool on järelmõju, mis kestab veel praegugi, kui suhe ammu lõppenud. „Oodates meie esimest last, tahtsin võtta laenu, et osta Telliskivi tänavale pisike korter. Mul oli olemas sissemakseraha ja lisatagatis, ühtlasi hakkas laekuma adekvaatne emapalk. Ainus, mida pank tollal küsis, oli elukaaslase sissetuleku suurus – et leibkonnal jääks pärast laenumakseid kätte piisavalt söögiraha. Palusin mehel summa pangale edastada, kuid ta keeldus.“

Ann ei saanud laenu. Nüüd ütleb ta, et oleks pidanud edasi uurima, käima teisteski pankades. „Kahjuks mul polnud ettenägelikkust mõista, kuidas see otsus hakkab mõjutama mu tulevikku,“ tõdeb ta. „Praegu on antud kinnisvara hind poole kõrgem kui 11 aastat tagasi.“ Ja lahku kolides oleks oma korter olnud võtmetähendusega.

LAPS KUI TÕÖRIIST

„Olin noor ja naiivne,“ meenutab Ann. „Astusin suhtesse mehega, kes oli tööl edukas, iga ürituse täht, mängis pilli ja viskas nalja. Ma tõesti uskusin, et kõik inimesed on ilusad ja head. Kuni maailm tõestas vastupidist.“

Mõistet „majanduslik vägivald“ kuulis ta esimest korda juhuslikult, kui kodus toimetades mängis taustaks ETV saade „Suud puhtaks“, „Mul käis plõks ära. Sain aru, miks kõik need paariteraapiaseansid pole töötanud.“ Ta rõhutab, et tegelikult ei tohi vägivaldses suhtes inimesed paariteraapias käia. „See on keelatud – seal toimub lihtsalt info kogumine, mis võib sihtmärgile hiljem lisakahju teha,“ selgitab ta.

Majanduslik seotus on üks peamisi põhjusi, miks vägivaldses suhtes on nõnda keeruline ka välja tulla. Inimene on allutatud kaaslase kontrollile ehk tal puudub võimalus üldse mõelda suhte lõpetamisele. Ennetustööski on võtmeküsimuseks julgustada naisi olema rahaasjades iseseisev: kui peakski saabuma hetk, mil on tarvis suhtest lahkuda, oleks inimesel olemas tagala, kas töö, kinnisvara või säästude kujul.

Sageli astub majandusliku vägivallaga ühte sammu juriidiline vägivald. See on olukord, kus üks pool algatab kalleid lahkuminekujärgseid kohtusaagasi, teades, et endine partner ei saa neid endale lubada. „See on kurnamistaktika,“ nendib Ann.

Üks viis teist kurnata on vaidlused elatusraha maksmise – või pigem maksmata jätmise – üle. „Eestis kehtib põhimõte, et kui vanemad lähevad lahku, peab lapsel säilima õigus elustandardi jätkumisele. „Huvitav“ nüanss on see, et seda standardit tuleb hakata tõestama arvete ja tšekkidega,“ räägib Ann. „Vägivaldses suhtes lahkudes – eriti kui mängus on väikesed lapsed –, on selline raamatupidamiskohustus suur lisakoormus. Nagunii tuleb olla valmis üksi vastutama: olla kokk, koristaja, logistik, medõde, õpetaja, autojuht. Lisaks on Eestis reegel, et kui laps nõuab kohtus elatusraha ja kasutab selleks advokaadi abi, siis pole tal õigust nõuda, et teine osapool maksaks kohtukulud kinni,“ juhib naine tähelepanu. „Kui räägitakse, et elatist ei nõua teine vanem, vaid laps, siis kuidas me saame kohustada last maksma iseenda õiguskulusid selleks, et nõuda elatusraha välja?“ küsib ta.

Ann Vool

KASVAB JA VOHAB

Kui intervjuu toimumise ajal maksis Anni endine elukaaslane oma lastele neljandiku üle miinimumelatis, siis nädal hiljem laekus naise sõnumitesse teade, et mees keeldub edaspidi maksmast ja viib asja kohtusse. „See saaga võib kesta aastaid ja minna maksma kümneid tuhandeid eurosid,“ ütleb naine. „Minu advokaat Simo Soolo nõustub, et laste elatistrahadega manipuleerimine on ühtviisi nii emotsionaalne kui ka majanduslik vägivald, seda nii ema kui laste endi suhtes.“

Ühtlasi asetab teguviis lapsed keerulisse seisu: nende eest hoolitsev vanem peab pinge ja stressi foonil oma igapäevakohustusi täitma. „Tegelikult mõjutab see laiemat pereringi – minu ema, elukaaslast, tema last...“ tõdeb Ann. „See on nagu kasvaja, mis ajab oma kombitsad laiali.“

Ann märgib, et temagi on kuulnud kommentaare stiilis „ole tänulik, et sul niigi kaua hea elu kestis“, või et „ole õnnelik, et üldse said elatistraha“. Ühtlasi loob olukord soodsa pinnase manipuleerimiseks. „Lastel tekib ebakõla – miks meie elame väikeses üürikorteris, kuid isa uhkes majas?“ räägib Ann. „Jõukam vanem saab viia lapsi uhketesse kohtadesse, teha kalleid kingitusi. Loomulikult uurivad lapsed hiljem, et miks sina nii ei tee,“ selgitab ta ning küsib: „Miks on meie lattu isadele nii madal? Kui mees maksab miinimumelatis ja kohtub lastega, siis on tegu justkui hea isaga. Samas on tal alati valik, kas viia last kooli, tuua huviringist. Vanemal, kellega lapsed elavad, seda privileegi pole. Tema ei saa otsustada, et teeb korra nädalas süüa või jätab lapse arstile viimata.“

Viis, kuidas vanem oma lapsi kohtleb, peaks olema tugev indikatsioon ka järgmisele partnerile. See on tähtsam kui ilusad sõnad või peened kingid. Nagu öeldud, on vägivaldsel suhtel komme alata ilusalt, sest vägivallatsejal on vaja teine enda külge kinni kleepida. Kui see on õnnestunud, hakkavad mikroagressioonid pihta. „Näiteks ei tohi mingitest teemadest rääkida, sest see pahandab partnerit, või tekivad olukorrad, kus justkui arutatakse koduga seotud väljamineku üle, kuid otsust tehes ütleb teine pool „minu raha, minu otsus“. Või kui sa ei kuula sõna, võetakse autovõtmed karistuseks käest ära. Vaikne tõhus õõnestamine.“

Ei tasu unustada, et vägivald eskaleerub ajas. Ann toob näiteks USA statistika, mille järgi muutub ekspartner füüsiliselt kõige ohtlikumaks vahetult pärast lahkuminekut või kuni poolteist aastat pärast suhte lõppu. „Siis saadakse aru, et ohver on kontrolli alt väljas. See on statistiliselt ka aeg, kus naised, kes enne said pekka, saavad nüüd surma.“

MIKS SEE JUHTUB?

„Kui madu sind metsas hammustab, siis sa ei jookse talle järele ega küsi, miks sa seda tegid,“ muigab Ann. „Mina arvan, et miks-küsimus ei aita sihtmärgil edasi liikuda, sest paneb teda juurdlema teemal „miks ma nii loll olin?““, „miks ma seda ette ei näinud?“. See on toksiline spirituaalsus, et kõik, mis sinuga juhtub, tõmbasid ise ligi. On nartsissistlik mõelda, et suudame mõjutada kõiki ja kõike enda ümber. Inimesed on võrgustik, mitte üksikud saared.“

„Miksile“ peaks keskenduma vaid ennetuse vaatenurgast. „Psühholoogid vaidlevad, kas selliste juhtumite puhul tuleks rääkida lapsepõlvest, mis vägivallatseja selliseks kujundas, või kuidas ta oma sihtmärke valib. Dünaamika on iga juhtumi puhul erinev. Mõlemad osapooled võivad olla katkisest perest või vastupidi – sihtmärk hästi terve, inimene ei oska aimatagi, et midagi nii koledat juhtuda võib. Teinekord võib aga minna nii, et ise arvad, et oled kasvanud toredas peres, aga kui kogu selle jama läbi teed, saad aru, et see on su enda lapsepõlve kordus,“ räägib Ann.

Tähtis on juba suhteid luues osata ohumärke näha. Ühtlasi on oluline mõista, et vägivald ei vali sihtmärki vanuse ega haridustaseme järgi. „Mina panen oma kogemuse naiivsuse arvele,“ tõdeb Ann. „Meil on peas mingi nägemus, milline suhe võiks olla, ja pingutame selle nimel. Tekib surnud ring: kui vägivallatsejal on n-ö plahvatus ära käinud, muutub ta reeglina hästi meeldivaks. Nii oli ka meil. Lõpuks harjud ebastabiilsusega ära. Sellest saab norm.“

Ann rõhutab, et kaaslane võibki olla 99% ajast täiesti normaalne, kuid see 1% „...on ta koletis. Aga! Sa ei taha panna oma partnerile vägivallatseja silti külge. Tal on ju häid omadusi ka. Inimene on meeldinud sulle piisavalt palju, et temaga kokku kolida, ehk isegi lapsi saada... Sa räägid endale lugu, et tegelikult polegi nii hull, jäädes lainetusest sõltuvusse.“ Elad, kannatad, põhjendad, lähed uuele ringile. Sageli on raske ainuüksi endale tunnistada, et oled jõudnud eluga hirmsasse kohta.

„Teekond, mille mina läbi tegin, oli ekstreemselt ebameeldiv. Mõistmine, et ainus võimalus on võtta oma kaks last ja kõndida minema, kaotades kogu oma senise elu. Kodu, turvatunde... Ja mis veelgi raskem: ma kaotan unistuse elust, mida arvasin, et mina ja mu lapsed saame elada. Mingi klõks peab ära käima, asjad olema piisavalt hullud, et suudad end

tuttavast elust lahti rebida.“

Olulist rolli mängivad sõbrad ja lähedased – tugigrupp. „Sa lased enda ja oma laste senise elu õhku, kukud auku. On oluline, et oleks keegi, kellega koos redelit ehitada. Plaan tuleb punkt punkti haaval paika panna, et oleks millele toetuda.“

Teda ennast aitas vestlus tädiga. „Rääkisin talle, kuidas lohistan öösiti kummuti ukse ette, sest ma ei julge magada. Tädi mõtles ja lausus: „Ann, sa ei tohi niimoodi elada.“ On väga tähtis, et oleks keegi, kes ütleb, et vajad muutust. Ja on tarvis kohta, kuhu päriselt minna. Mina kolisin tagasi ema juurde, oma lapsepõlvetuppa.“

Ann ei salga, et rasket otsust langetades kaovad paljud varasemad sõbrad ümbert ära, on neidki, kes ei usu sinu lugu. „Tähtis on mõista, et sa ei pea oma otsust põhjendama, kui sul pole selleks parajasti jaksu.“

KUS SU STANDARDID ON?

Ann ütleb, et Eesti õigusruumil on veel pikk tee minna. „Kui läksin politseisse ja ütlesin, et minu kallal toimub majanduslik ja vaimne vägivald, siis ei võetud avaldust vastu, sest pole paragrahvi, mille alla see käiks.“ Kui aga midagi pole olemas, ei saa seda ka statistikasse panna. „Arusaam, et vägivald on peresine asi, on nõukaaaja jäänuk, vägivallatsejate loodud loogika – ainult nemed võidavad vaikimisest.“ See on ka peamine põhjus, miks Ann enda nime ja näoga esi- neb – et tuua teema pimedusest päevavalgusse. „Häbi ja hirm on peamised põhjused, miks teemast tihti ei räägita. Tegelikult ei pea häbenema. Tahan olla siinkohal eeskujuks.“ ➔

KUIDAS SAAB TÖÖANDJA AIDATA?

Soovitused **President Kaljulaidi Fondi** tööandjate algatuselt „Vägivallavabaks“.

- Tööandja saab koolitada töötajaid majandusliku vägivalda teemal, sh selgitada, miks peaks töötasu laekuma inimese enda kontole, miks ei tasuks anda kellegi teise kasutusse oma pangakaarti või võtta kellegi teise nimel finantskohustusi.
- Järgida põhimõtet, et tööle ei vormistata kedagi teise inimese nimel ning töötasu makstakse ainult isikule, kes on töölepingu sõlminud.
- Maksta töötasu ametlikult.
- Pakkuda e-koolitusi, kui on teada, et töötajal ei ole võimalik vägivaldse suhte tõttu füüsiliselt erialastel koolitustel osaleda.
- Luua turvalised kanalid vägivallast teavitamiseks. Pakkuda tuge ja kaitset neile, kes teema tõstatavad.
- Hoida teema aktuaalsena sisekommunikatsioonis. Jagada kogemuslugusid ja abisaamise võimalusi.
- Soodustada vanemapuhkuselt naasmist, pakkudes paindlikke töövõimalusi.

Ann rõhutab, et vaimset ja majanduslikku vägivalda on keerulisem hoomata kui füüsilist, sest roided on terved ja nagu klaar. „Posttraumaatiline stress, ülekoormatus, läbipõlemine, laste jagamine vägivaldse inimesega,“ nimetab Ann silmaga nähtamatuid jälgi. „Stress on nii suur, et hakkab mõjutama töövõimet. Ennetades tervis püsiks ja inimene saaks normaalselt panustada nii majandusse kui ka ühiskonda. Praegu on abi saamine väga keeruline. Kuid sa ei raputa end vaimsest traumast lihtsalt puhtaks.“ Edasiliikumine võtab aega. Enesega töötamine, teraapias käimine on tähtis. „Tuleb mõista, kus on minu piirid, mida ma ei lase endaga teha.“

Ka n-õ punaseid lipukesi tuleks märgata ja päriselt arvesse võtta. „Kui inimene armub, meeldib talle teise juures kõik. Rahakoolitaja David Ramsey on öelnud, et inimene, kellega abiellud, on su elu olulisim otsus – sellest sõltub, kes on su sõbrad, kuidas elad, milline on su pere. Ei peaks kiirustama. Asi on standardites, mis tuleb enda jaoks paika panna,“ märgib Ann.

Olgugi et on märke, kuidas noorem põlvkond on valvsam ja targem, sest teemast räägitakse rohkem, leidub ka ärevaks tegevaid näiteid. „Käisin koolis andmas loengut lähisuhtevägivalda ennetamisest. Tegin ühe interaktiivse harjutuse, kus lugesin lastele ette väiteid ja nemad pidid ruumis ühele või teisele poole liikudes väljendama, kas see on lähisuhtevägivald või mitte. Üks küsimus kõlas nii: su tüdruksõber käib suvel tööl ja saab palka. Sina võtad temalt selle raha ära. Kas tegemist on lähisuhtevägivaldaga? Kõik poisid, peale ühe, valisid, et ei ole. Eranditult kõik tüdrukud said aga aru, et see on vägivald. Kui küsisin poistelt, millest selline valik, vastas üks neist irvitades: mul on siis ju rohkem raha. See oli 8. klass. Vaatasin ja mõtlesin: täitsa lõpp – nii noorelt juba selline suhtumine. Sellest hakatakse vaikselt aru saama, et võib-olla ei ole väga ilus kaaslast rusikaga näkku lüüa, aga kogu rahateema on endiselt tume maa. Kahjuks on vägivaldsetel Eestis väga hea elu.“

MÄNGUTÖÖ JA PÄRIS TÖÖ

„Klassikaline olukord näeb välja selline, et kes käib tööl, panustab tugevatesse väärtustesse, nagu kinnisvara, mööbel ja tehnika, ning see pool, kes on kodus, ostab kaduvaid asju – toitu, riideid, maksab arstiarveid ja huviringide tasu. Kas sina oled teinud selle nädala jooksul süüa, koristanud, viinud lapsi kooli – kui sa selle eest palka ei saanud, siis tea, et n-õ ametlikult oli see puhkeaeg, mitte midagi väärtuslikku,“ toob Ann näite. „Praeguses ühiskonnas ei peeta koduse vanema panust väärtustatavaks tööks.“

Ta tsiteerib Uus-Meremaa endist poliitikut Marilyn Waringut, kes rääkis oma TED Talkis, kuidas praegune „süsteem“ leiutati 1950ndatel ühes SKT kasutuselevõtuga. „Kui hakati loetlema töid, mis elavdavad majandust, jäid kõrvale kõik omasteholdusega seotud tööd, olgu selleks siis vanainimese, eriavajadusega sugulase või väikelapse

hoidmine ja hooldamine. On usumatu, et veel praegugi arvatakse, et lapsega kodus istuv vanem ei tee tööd. Jah, tal võib-olla ei laeku kuskilt ettevõttest iga kuu palgatšekki, aga kui lapsi ei sünni, pole meil ka tulevikku. Need tunnid peavad minema arvesse, sest kui läheb varade jagamiseks, ei saa öelda, et mees on maksnud pangalaenu, järelikult on kinnisvara ainult tema oma. Seda retoorikat kasutades võiks öelda, et sel juhul on lapsed ainult minu omad, sest mina üksi hoidsin neid. Mingil põhjusel lähevad inimesed selle lause peale endast välja,“ muigab Ann.

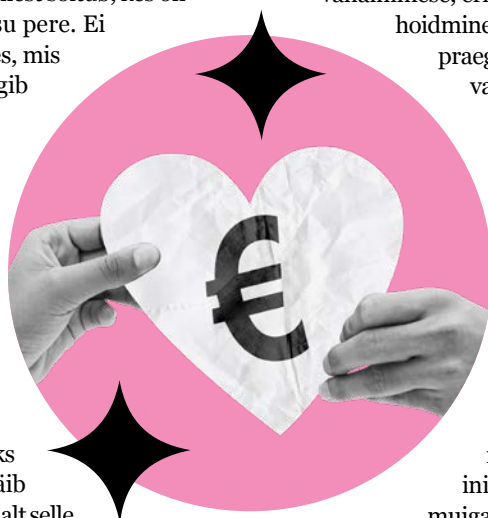
Ta nendib, et näiteks Soomes reguleerib seadus koostelu kestel soetatud vara jagamist, võttes arvesse ka mittemateriaalset panust ühisesse majapidamisse. „See aitab tagada, et lapsepuhkuse ajal poleks võimalik last ja vanemat koduta jätta.“

Märgin, et eesti keeles on juba keeleliselt viga sees. Väljend „lastega kodus istuma“ on pehmelt öeldes eksitav. „Sa töötad lastega kodus,“ nõustub Ann. „Mul oli mõni aeg tagasi kodulehel üleval kalkulaator, mis sisaldas statistikaametist saadud keskmisi palgaandmeid. Said sinna sisestada, mitu tundi päevas või kuus olid kokk, lapsehoidja, hooldaja, autojuht, medõde. Kui tööd olid kirjas, arvutas kalkulaator sinu n-õ keskmise palga,“ kirjeldab ta.

„Nägin kunagi ka sarnasel teemal videot, kus naine rääkis, et kui mees ütleb, et võiksid jääda lastega koju, siis vasta: olgu, aga ma tahan, et mu isiklikule kontole laekub iga kuu kindel palk ja sa teed minu eest ka pensionimakseid. Tema soovitus oli vaadata, kuidas mees reageerib. Kui naerab välja, tahtis ta tasuta teenijat, kui on nõus, siis järelikult normaalne inimene, kes saab aru, et see on sinu panus teie ühisesse ellu.“

Seega tähtis on tagala. Nagu ka kaine mõistus – lause „ära muretse raha pärast, tahan sinu eest hoolitseda“ ei pruugi alati tulla printsilt valgel hobusel. Rääkida võib hoopis tumedam süda.

Selline, mis võrdse ja vaba kaaslase asemel ihkab puurilindu. ☞

KUI OLED SAANUD EEMALE...

- Pane kinni ühiselt kasutatavad kontod.
- Muuda ära oma netipanga ja pangakaardi koodid, ID-kaardi ja mobiil-ID paroolid.
- Vii telefon spetsialisti juurde, kes kontrollib, et mobiilis poleks nuhkvara ega asukoha edastamise äppe. Vajaduse korral taasta telefoni tehaseseaded.
- Muuda oma e-posti ja sotsiaalmeediakontode paroolid.